

О.З. Силка

СІЛЬСЬКІ ГРОМАДСЬКІ СТАТУТНІ ОБ'ЄДНАННЯ В УКРАЇНІ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.: ПОНЯТТЯ ТА ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті аналізуються підходи, які застосовуються до визначення поняття «товариство», як необхідної складової громадянського суспільства України кінця ХІХ — початку ХХ ст. та наявні класифікаційні схеми, до яких по папляють сільські громадські товариства.

Ключові слова: концепт «громадське товариство», класифікація, сільські громадські статутні об'єднання, сільські осередки загально-російських товариств.

Концепт «громадянське суспільство» для сучасної української держави є одним із ключових. Громадська сфера стала тим полем, в межах якого з'явилась можливість для самореалізації кожного громадянина. Україна на межі ХІХ — на початку ХХ ст. вже проходила період, у який зароджувались процеси формування громадянського суспільства. Однією з ознак таких процесів була самоорганізація населення в рамках легальних добровільних об'єднань різної спрямованості.

Попри дослідження, присвячені окремим складовим сільського статутного руху, питання їхньої типологізації, і, як наслідок — класифікації, залишаються невисвітленими. Переконані, що вивчати систему таких організацій потрібно у межах дослідження процесів формування громадянського суспільства в Російській імперії наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.

Питання класифікації статутної громадської ініціативи в рамках сільської місцевості України наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. практично не розроблені в сучасній українській історіографії.

В історіографічному просторі на сьогодні відсутня єдина думка щодо того, існувало громадянське суспільство в Російській імперії на межі ХІХ–ХХ ст. чи ні. Така ситуація обумовлена різними підходами до визначення базового терміну. Українські дослідники О.О. Бакуменко та Г.Ю. Васильєв у цій площині виділяють кілька причин: складність і багатоаспектність самого феномена громадянського суспільства; наявність безлічі дослідницьких шкіл і течій у його дослідженні;

недостатня відокремленість абстрактного поняття «громадянське суспільство» від описових характеристик реально існуючих громадянських суспільств [1]. Основоположні питання про формування інститутів громадянського суспільства в Російській імперії в історіографії залишається дискусійним. Переважна більшість дослідників підтримує тезу не про відсутність необхідних громадянських інститутів, а про їхню слабкість. Так, Л. Хефнер (Лейпцигський університет) [2] та Е. Кимбелл [3] наводять в якості прикладу стан справ у сферах забезпечення громадянських прав, дотримання релігійної та етнічної віротерпимості, верховенства права і закону, недоторканості приватної власності та автономії приватної сфери.

Ми поділяємо точку зору на поняття «громадянське суспільство», яке сформував професор історії Тулсівського університету (Оклахома, США) Дж. Бредлі: «Громадянське суспільство — це простір, який існує між індивідом та державою; він складається із приватних установ, громадських організацій, ринку, сфери вільного висловлювання ідей та віросповідання» [4] та тезу російського дослідника соціальної історії Д.В. Міронова про те, що «виникнення добровільних товариств — це ознака становлення громадянського суспільства» [5, с. 184]. На основній, якщо не визначальній ролі мережі громадських організацій у становленні та розвитку громадянського суспільства наголошують такі дослідники як О. Файджес, Е. Клоуз та Д. Уест та інші.

Проблема формування поняття «громадське товариство» знаходиться, як і дослідження власне теорії громадських організацій, на перетині знань кількох наук: історії, юриспруденції, соціології. На межі ХІХ — початку ХХ ст. для визначення досліджуваного нами спектру легальних громадських товариств застосовувало поняття «общество». До 1906 р. термін «общество/товариство» трактувалося по різному: відмінне від державного; таке, яке діє від себе; небюрократичне/недержавне. Відповідно до «Тимчасових правил про товариства та союзи» 1906 р. усі громадські об'єднання називалися «товариством» та «союзом», а саме: «Товариством у відповідності до змісту правил, визнається об'єднання кількох осіб, які, не прагнучи отримання для себе матеріального прибутку від проведеної діяльності, обрали за її предмет — досягнення певної мети, а союзом — об'єднання двох або кількох таких товариств, навіть і через систему їхнього представництва» [6, с. 3]. Сучасні українські історики перекладають заявлений у «Правилах» термін «общество» як «товариство». Таким чином Закон від 4.03.1906 р. законодавчо зафіксував поняття «товариство».

У перші роки радянської влади термін «товариство/громада», «громадська організація» трактувалися достатньо вузько. Усі громадські

організації поділялися на дві категорії: ті, які прагнули і ті, які не прагнули прибутку: «під громадськими організаціями законодавство розуміє організації, які, на відміну від інших приватних, тобто недержавних установ, не мають на меті отримання прибутку для своїх членів, а прагнуть громадської/суспільної мети...» [7]. Саме тому кооперативні товариства, з точки зору радянських істориків не розглядалися як громадські, оскільки мета їхнього виникнення полягала у прагненні до забезпечення економічних інтересів своїх членів.

Більшість сучасних дослідників спираються на визначення, яке, у свій час, запропонував російський історик О. Д. Степанський, який першим почав систематичне дослідження історії дорадянських громадських товариств. Громадське товариство, на його думку, це «добровільне об'єднання громадян, яке ґрунтується на основі самоуправління та засноване відповідно до норм чинного законодавства; яке регулярно проводило свою діяльність для досягнення певних політичних, соціально-економічних та культурних завдань невинного та некомерційного характеру [8, с. 63]. Тут ми наголосимо на важливості застосування терміну «легальні», тобто ті, які визнавала держава. Нелегальні організації не могли і не можуть бути елементом громадянського суспільства, оскільки вони не забезпечують ефективної взаємодії ланки держава–громада/самоорганізація–індивід. А от стосовно досягнення «політичних» завдань, варто дискутувати. Наш досвід вивчення статутного громадського сектору принаймні в межах України, не надає достатньо даних, щоб стверджувати факт існування у ньому об'єднань, у «Статутах» яких були б прописані політичні цілі. Ознаки політичної діяльності в межах таких товариств, нами теж не виявлено. Переконані, що в умовах цілковитого контролю за роботою громадських товариств в Російській імперії, вона була неможлива.

В сучасній українській історіографії застосовують три терміни стосовно неполітичних та неприбуткових статутних об'єднань громадян Російської імперії кінця XIX — початку XX ст., які функціонували на різних адміністративно-територіальних рівнях: «громадське об'єднання» (у розумінні здійснення та захисту прав і свобод), «громадська організація» (у розумінні участі фізичних осіб) та «товариство» (у розумінні підприємницького характеру діяльності).

Наше розуміння поняття «громадського товариства», зважаючи на соціально-економічні та політичні особливості існування Російської імперії наприкінці XIX — початку XX ст., полягає у наступному визначенні — це добровільне, позастанове об'єднання громадян, засноване на принципах самоуправління (виборні органи) і оформлене відповідно до діючого законодавства («Статут»), метою якого є реалізація

прагнень і бажань його членів, за виключенням політичного та комерційного характеру. Разом з тим, ми не відкидаємо в якості об'єкта дослідження ті громадські товариства, які в силу економічних умов Першої світової війни змушені були частково займатися комерційною діяльністю.

В сучасній українській історіографії, незважаючи на достатньо широкий пласт досліджень, об'єктами та предметами яких виступали громадські товариства, відсутня єдина їхня класифікація. Питання її розробки є дискусійним. Відсутність класифікації пов'язане, в першу чергу, з відсутністю чітких критеріїв та параметрів, застосовуючи які можна було б чітко розмежувати відомі статутні об'єднання.

Найраніша спроба класифікації, відома дослідникам, була запропонована Гесеном, автором статті «Общества», яка була розміщена у енциклопедичному довіднику видавців Брокгауза та Ефрона у 1897 р. [9]. Відповідно до неї, у категорії «Товариства — як об'єднання людей, для досягнення спільними силами загальної мети» були виділені наступні: «товариства суспільно-правові» — органи місцевого та станового самоуправління; «товариства офіційні приватні» — до цієї категорії автор відносив достатньо широкий спектр товариств; «товариства сприяння духовному розвитку»; «товариства сприяння фізичному розвитку населення»; «товариства надання допомоги»; «антропологічні товариства»; «астрономічні товариства»; «товариства вивчення Біблії»; «товариства геологічні та мінералогічні»; «товариства природодослідників»; «медичні товариства»; «товариства тверезості» і т.д. На нашу думку, цінність запропонованого матеріалу полягає не у виявленні класифікаційних ознак, а у спробі створити певне групування відомих громадських товариств.

Наступна спроба групування товариств була зроблена В. І. Чарнолуцьким [10]. У його систематизації складно виділити єдиний критерій поділу, який він застосовував, між тим для нас важливим є факт акцентування уваги на тих сільських громадських організаціях, які є об'єктом нашого дослідження. Зокрема — парафіяльні попечительства, братства та товариства відомства Св. Синоду; товариства тверезості духовного відомства, цивільні товариства (гуртки) тверезості; благодійні товариства; пожежні товариства та дружини; сільськогосподарські товариства, підзвітні Головному управлінню землеустрою та землеробства Департаменту землеробства. Запропоновані схеми містять великий фактологічний матеріал, який, на жаль, не підкріплений теоретичним підґрунтям.

Радянські історики досліджували громадські організації як елемент політичної сфери суспільства, поділяли їх на певні групи, виходячи із

тієї мети, яка була зафіксована у «Статуті» організації. Визнаний і шанований спеціаліст в галузі історії громадських організацій О. Д. Степанський систематизував усі товариства на 4 групи: 1) політичні, 2) економічні, 3) опіки, охорони здоров'я та народної освіти, 4) наукові, літературні, мистецькі. Кожна група мала свій поділ за відповідними критеріями. Сучасні дослідники відзначають наявні суперечності у залученні того чи іншого товариства до відповідної групи, які спостерігались у роботах дослідника на різних етапах його діяльності.

Цілком заангажовану, з сучасної точки зору, класифікацію добровільних громадських об'єднань в радянській історіографії представила Т. П. Коржихіна. Відразу зазначимо, що мова йшла про класифікацію в межах радянських товариств. Отже, система громадських товариств мага наступний вигляд: Комуністична партія, як єдиний центр, здатний об'єднати маси, озброїти їх прогресивними ідеями; професійні спілки — наймасовіша організація працівників; комсомол — масова позапартійна організація молоді; кооперація — як найкраща форма об'єднання селянства; Добровільні товариства та союзи працівників; організації громадської самодіяльності [11, с. 37].

Інший радянський історик В. Р. Лейкіна-Свирська [12], досліджуючи форми громадської самоорганізації в середовищі інтелігенції Російської імперії, запропонувала свій поділ, критерієм якого обрала фахову спрямованість переважної більшості дійсних членів товариств: технічні товариства; лісознавчі товариства; товариства землемірів, агрономічної та статистичної допомоги; медичні товариства; просвітницькі товариства; адвокатські товариства; наукові товариства; товариства літераторів та книговидавців, художників, акторів та музикантів. Зазначені вище класифікації, як і подібні інші, в основу яких було покладено принцип історизму, на сьогодні не набули поширення серед дослідників. Низка товариств просто не потрапили до запропонованих систем, наприклад, товариства благоустрою, пожежні об'єднання, релігійні місцеві організації тощо. Зважаючи на особливості соціально життя українського селянства, пропоновані класифікації мало підходять і для конструювання спектру сільських громадських товариств України кінця XIX — початку XX ст.

З початку 90-х рр. в російській історіографії поступово набирає силу тенденція класифікувати громадські організації у більш вузьких рамках ніж уся територія Російської імперії. Свій погляд на таку класифікацію в межах двох губерній на початку 90-х рр. XX ст. запропонувала О. Ю. Соболева. На основі дослідження діяльності легальних громадських організацій Костромської та Ярославської губерній у соціально-культурній сфері та в галузі соціального забезпечення, вона

прийшла до висновку, що в Російській імперії після 60-х рр. XIX ст. діяли три групи зазначених організацій — наукові, сільськогосподарські та благодійні. А наприкінці XIX ст. дослідниця фіксує появу низки нових товариств — товариств взаємодопомоги, просвітницьких, літературно-художніх, музично-драматичних та охорони здоров'я [13]. Класифікацію громадських організацій у територіальних межах однієї губернії у 2000 р. представила А.М. Добриніна [14]. Беручи за основу мету діяльності товариств, дослідниця виділила наступні групи: 1) товариства раціонального господарювання (товариства благоустрою, товариства полювання, рибалок, садівників); 2) організації з надання допомоги (благодійні, Російське товариство Червоного Хреста); 3) товариства охорони здоров'я (медичні, фармацевтичні тощо); 4) спортивні товариства; 5) організації морального виховання (товариства тверезості, православні церковні братства тощо); 6) товариства інтелектуального розвитку (товариства розповсюдження освіти, наукові товариства); 7) естетичні товариства (організації прихильників музичного, драматичного та інших видів мистецтв); 8) розважальні об'єднання (клуби, товариства шанувальників кінського бігу тощо).

Сучасна російська дослідниця А. С. Туманова [15], досліджуючи особливості громадсько-політичного життя Російської імперії, виокремила наступні категорії загальноросійських громадських об'єднань — 1) товариства, діяльність яких спрямовувалась на покращення міського життя у комунальних та інфраструктурних напрямках, 2) товариства соціального захисту, 3) економічні товариства, 4) медичні товариства, 5) товариства з вивчення та популяризації літератури і мистецтв, 6) клуби, 7) спортивні та оздоровчі товариства, 7) просвітницькі товариства, 8) наукові товариства, 9) товариства, мета яких полягала у піднесенні/сприянні державно-патріотичного виховання молоді, 10) благодійні товариства.

Поєднуючи принципи соціологічного функціоналізму з принципами історизму, інший російський історик А.Б. Гуларян [16] пропонує систематизувати організації за двома критеріями: 1) сферою функціональної діяльності та принципами комплектації, 2) соціальному складу організації. Його класифікація виглядає наступним чином: 1) громадські організації природоохоронної спрямованості; 2) громадські організації соціальної спрямованості: станові (дворянські та купецькі), професійні організації та спілки (професійні корпорації, профспілки робітників, профспілки ремісників, товариства взаємодопомоги, творчі спілки), організації некорінного населення, біженців та переселенців, товариства сприяння розвитку економіки (сільськогосподарські товариства та товариства за галузями економіки), соціального захисту на-

селення (благодійні товариства та попечительства, товариства допомоги інвалідам, пенітенціарна благодійність, дитяча та освітня благодійність), благодійні організації іноземців, національних меншин, біженців; 3) політичні громадські організації: місцеві групи партії соціалістів-революціонерів, організації анархістів та максималістів, організації та групи РСДРП, групи конституційних демократичної партії, організації «Союзу 17 жовтня», чорносотенці; 4) громадські організації, які були орієнтовані на вирішення особистісних (вітально-екзистенціальних) проблем: з надання допомоги у надзвичайних ситуаціях (рятування від природних стихій, реабілітація жертв соціальних потрясінь, пожежні товариства та дружини), спортивні та оздоровчі, у т. ч. товариства тверезості, просвітницькі, наукові та красзнавчі, організації, спрямовані на забезпечення відпочинку, релігійні громадські організації.

З нашої точки зору, до запропонованої класифікації є два концептуальні зауваження. Перше, ми поділяємо погляд більшості дослідників на сутність громадського товариства як позастанової організації, у зв'язку з чим, вважаємо недоцільним залучати станові організації (дворян та купців) до системи громадських організацій Російської імперії. По друге, на наш погляд варто відокремлювати громадську сферу життя суспільства від політичної. Метою більшої громадських організації є задоволення особистісних інтересів кожного члена громади, а політичних партій — досягнення політичної влади у держави або участі у її досягненні. На думку О. Соболевої громадські організації є попередниками політичних, саме вони стали першопочатковою школою залучення до громадсько-політичної діяльності [17, с. 1]. До того ж потребують обговорення й інші елементи запропонованої структури.

Вище згаданий російський дослідник соціальної історії Б.М. Міронов, позначає легальні громадські організації імперської Росії терміном «добровільні громадські асоціації» і пропонує свій погляд на їхнє групування: 1) асоціації, пов'язані із Церквою. Вони займалися місіонерською діяльністю, популяризували православні погляди та релігійну літературу, вивчали історію Церкви та релігійного життя. До них дослідник залучає релігійні братства, церковно-історичні товариства, Православне палестинське товариство, товариства хоругвоносців, шанувальників церковного співу, православних російських жінок тощо; 2) товариства взаємодопомоги та економічні асоціації. Мета таких об'єднань полягала у організації допомоги своїм членам організації зберігання грошових коштів, їхнього збільшення через здійснення торгово-фінансових операцій, отримання позик, захист інтересів окремих соціальних та професійних груп, страхування та охорона майна тощо.

До цієї групи дослідник зараховує ощадно-позичкові каси, товариства взаємного кредиту, товариства споживачів та товариства взаємного страхування від вогню, 3) благодійні та попечительські товариства — попечительні про в'язниці, про бідних, про дітей; жіночі благодійні товариства, товариства допомоги пенсіонерам, тяжко хворим дітям тощо; товариства захисту дітей, товариства захисту тварин, товариства тверезості, товариства попечительства про поранених та хворих, Червоний Хрест, 4) товариства в галузі мистецтва та культури об'єднували шанувальників мистецтва, музики, образотворчих мистецтв, хорового співу, літератури тощо, 5) наукові, культурно-просвітницькі, краєзнавчі та асоціації професійного удосконалення: товариства природодослідників, лікарів, шанувальників словесності, археології, історії та етнографії; фізико-математичні, юридичні, педагогічні, економічні, технічні, фотографічні, сільського господарства, 6) клуби та товариства з організації сімейного відпочинку — дворянські об'єднання, купецькі клуби, військові зібрання, шахові клуби, товариства полювання, рибалки, садоводів; спортивні — яхт-клуби, товариства шанувальників гімнастики, велосипедів, кінного спорту, 7) таємні політичні та релігійні асоціації. До їхнього складу входили громадяни, погляди яких були нелояльними до діючої влади та Православної Церкви — громади старообрядців, масонські ложі, організації декабристів.

Погляди представників сучасної української історіографії щодо суб'єктів громадського руху є, в окремих випадках, кардинально іншими. Громадські організаціями визнаються об'єднання громадян, які діяли в межах чинного законодавства. Лише визнання їхньої легальності дозволило таким товариствам досягати визначеної мети та поставлених завдань, взаємодіяти з органами самоврядування та державної влади. Діяльність ощадно-позичкових кас, товариств взаємного кредиту та товариств споживачів вивчається в рамках кооперативного руху. Залучення клубів та асоціацій з організації сімейного відпочинку, які за словами Б. М. Міронова були «замкнутими елітарними клубами, орієнтованими на дорогі розважальні заходи», до системи громадських товариств є, на наш погляд, неправомірним. Власне сам дослідник визнає, що «широкі маси населення, приблизно 95 % — селяни, міщани та ремісники, а також учні, кадети, солдати — залишались за бортом».

В сучасній українській історіографії застосовують три терміни стосовно неполітичних та неприбуткових статутних об'єднань громадян Російської імперії кінця XIX — початку XX ст., які функціонували на різних адміністративно-територіальних рівнях: «громадське об'єднання» (у розумінні здійснення та захисту прав і свобод), «гро-

мадська організація» (у розумінні участі фізичних осіб) та «товариство» (у розумінні непідприємницького характеру діяльності).

Серед сучасних українських дослідників проблемою добровільних товариств, і, зокрема, питаннями класифікації займаються Т. Слінько, О. Кушніренко [18], Л. Лойко [19], В. М. Кравчук [20] та багато інших. Тут теж спостерігається багатовекторність підходів, в залежності від застосованих критеріїв та підходів — від конституційно-правових до історичних. Так сучасні правники виділяють наступні види громадських організацій: 1) за способом утворення та формами діяльності: фронти, асоціації, спілки, фонди; 2) за умовами членства: з формально фіксованим та формально нефіксованим членством; 3) за кількістю членів: масові та елітарні; 4) за способом формування і ступенем охоплення мас: стихійні та свідомо організовані; 5) за складом — професійні, жіночі, молодіжні, етнічні тощо; 6) за внутрішньою структурою: централізовані, нецентралізовані; 7) за масштабами діяльності: місцеві, загальнодержавні, міжнародні; 8) за соціально-правовим статусом: легальні, нелегальні; 9) за способом досягнення мети: реформаторські, консервативні; 10) за соціальною значущістю для існування і розвитку суспільства: прогресивні, консервативні, реакційні [21, с. 44].

Сучасні українські історики пропонують різні типи класифікації громадських товариств кінця XIX — початку XX ст. В якості емпіричного матеріалу для наповнення своїх систем вони, у переважній більшості, звертають увагу на міські громадські товариства. У сукупності, такі роботи є важливим фактологічним зібранням знань про міський сектор громадської статутної ініціативи. Визначені і причини його появи, які мали політичний, соціально-економічний та культурний характер. Натомість, в історіографічному просторі сформувалась пустота щодо громадського статутного руху який діяв поза містом — у містечках та селах. У свій час, ще О.Д. Степанський, характеризуючи соціальний склад громадських товариств відзначав, що поза цих об'єднань «залишалась основна маса населення — селянство, міські низи, ремісники, дрібні службовці, напівінтелігенція». За його словами «вони мали достатньо скромні можливості організації взаємодопомоги, достатньо слабкі та нестійкі» [22, с. 66]. Сучасна українська історіографія поступово спростовує цю тезу на сторінках низки досліджень, звертаючи увагу на прояви сільської статутної ініціативи.

Серед українських істориків, дослідників громадського статутного руху в Україні кінця XIX — середини XX ст., які працюють над проблемою створення універсальної класифікації громадських об'єднань, відмітимо напрацювання д.і.н. В.С. Савчука [23]. Не зважаючи на те, що сфера його інтересів обертається навколо громадсько-наукових

товариств, нам імпонують запропоновані ним процедури типологізації, які ми використовуємо для створення класифікації громадських об'єднань українського села. Отже, спираючись на схему В. С. Савчука, потрібно: 1) Визначити масив громадських об'єднань, що підлягають аналізу. 2) Означити критерій, за якими будуть відокремлюватися, у нашому випадку — сільські статутні товариства, від загального масиву громадських організацій. Критерієм виступають зафіксовані у «Статутах» територіальні межі (село, волость, містечко), на які розповсюджується діяльність товариств. Зазначимо, що цей критерій чітко виокремлюється. 3) Розподіл масиву сільських громадських товариств за узагальненими типами. 4) Складання ієрархічно побудованої системи критеріїв другого порядку, які відносяться безпосередньо до узагальнених типів громадських організацій і базуються на взаємодії загального й особливого у їх функціонуванні. Цей критерій — аналіз мети та завдань. Як засвідчило опрацювання установчих документів, мережа сільських громадських товариств складалася із наступних об'єднань: сільськогосподарські товариства, добровільні пожежні товариства та дружини, благодійні товариства, товариства тверезості, товариства благоустрою, осередки Товариства Червоного Хреста, осередки Товариства рятування на водах, товариства мистецького спрямування та ін.; 5) Деталізація для кожного ієрархічного рівня критеріїв типологізації сільських товариств за організаційно-управлінським принципом. У відповідності до цього принципу ми виділяємо наступні критерії: 1 тип — самостійні товариства локального (місцевого, регіонального, периферійного) типу, які у своїй більшості не мали первинних структур (відділень, філій, відділів тощо) в інших місцевостях. З понад 300 сільськогосподарських товариств Полтавської та Чернігівської губернії, нам відомі лише 2 випадки, коли зазначені об'єднання, у відповідності до норм «Статуту» організували по 1 відділенню у сусідніх селах. 2 тип — сільські первинні осередки (відділення, відділи, філії) товариств загальноросійського, губернського та повітового рівнів. До цієї категорії підпадають осередки благодійних товариств губернського й повітового рівнів, які виникли з початком Першої світової війни, а також відділення Російського товариства Червоного Хреста та Російського Товариства порятунку на водах. 6) Використання процедур типологізації для отримання нових знань при вивченні сільських громадських товариств (за рахунок накопичення емпіричних даних).

Представлений вище матеріал, на нашу думку, є свідченням постійного пошуку дослідників, як українських, так і російських, у напря-

мку удосконалення підходів щодо створення універсальної класифікації громадських організацій Російської імперії.

Факт існування та порівняно тривала діяльність статутних громадських сільських товариств були одним із проявів наявності процесів формування основ громадянського суспільства. Статутні товариства повинні розглядатися як приклад активних змін у громадській та соціальній сферах життя та як складова системи некомерційних і неполітичних об'єднань. Важливою складовою їхнього дослідження повинна стати поява загальна класифікація.

Список використаних джерел

1. Бакуменко О. О. Громадянське суспільство в Російській імперії межі XIX–XX ст.: уявлення і реальність / О. О. Бакуменко, Г. Ю. Васильєв // «Вестник» НТУ «ХПІ»: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. — Х., 2011. — № 30. — С. 39–43.
2. Хэфнер Л. В поисках гражданского общества в самодержавной России / Л. Хэфнер // Гражданская идентичность и сфера. — М., 2007. — С. 35–60; Хэфнер Л. «Храм праздности»: ассоциации и клубы городских элит в России (на материалах Казани: 1860–1914 гг) / Л. Хэфнер // Очерки городского быта до-революционного Поволжья. — Ульяновск, 2000. — С. 468–526.
3. Кимбэлл Э. Русское гражданское общество и политический кризис в эпоху великих реформ, 1859–1863 гг. / Э. Кимбэлл // Великие реформы в России, 1856–1874. — М., 1992. — С. 260–279.
4. Бредли Д. Общественные организации и развитие гражданского общества в России / Д. Бредли // http://ecsocman.hse.ru/data/944/896/1217/008_Dzhozef_BREDLI.pdf
5. Миронов Б. М. Добровольные ассоциации и гражданское общество в поздней имперской России / Б. М. Миронов // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2008. — Т. XI, № 1. — С. 164–176.
6. Справочная книга об обществах и союзах / сост. В. И. Чарнолуский. — СПб.: тип. Б. М. Вольфа, 1912. — 157 с.
7. Коржихина Т. П. О комплектовании государственных архивов СССР материалами общественных организаций / Т. П. Коржихина // Советские архивы. — 1973. — № 4. — С. 35–37.
8. Степанский А. Общественные организации в России / А. Степанский // Открытая политика. — 1995. — № 5 (7). — С. 65–68.
9. Общество // <http://www.vehi.net/brokgauz/>
10. Справочная книга об обществах и союзах / сост. В. И. Чарнолуский. — СПб.: тип. Б. М. Вольфа, 1912. — 157 с.
11. Коржихина Т. П. О комплектовании государственных архивов СССР материалами общественных организаций / Т. П. Коржихина // Советские архивы. — 1973. — № 4. — С. 35–37.
12. Лейкина-Свирская В. Р. Русская интеллигенция в 1900–1917 гг. / В. Р. Лейкина-Свирская. — М.: Мысль, 1981. — 285 с.

13. Соболева О. Ю. Региональные легальные общественные организации на рубеже XIX — XX вв., 1890–1914 гг.: (на материалах Костромской и Ярославской губерний) : автореф. дисс. канд. ист. наук. — Иваново, 1993. — 19 с.
14. Добрынина А. М. Неполитические общественные организации Владимирской губернии в 1860х — феврале 1917 гг.: дисс. канд. ист. наук. — Иваново, 2000. — 29 с.
15. Туманова А. С. Общественные организации как модель самоорганизации российского общества в начале XX века. Типология добровольных обществ, их влияние на социально-культурную среду и самосознание населения / А. С. Туманова // Самоорганизация российской обществуности в последней трети XVIII — начале XX вв. — М., 2011. — С. 217–264.
16. Гуларян А. Б. Проблема классификации общественных организаций в дореволюционной России / А. Б. Гуларян // История и современность. — 2013. — № 3. — С. 153–159.
17. Соболева О. Ю. Региональные легальные общественные организации на рубеже XIX — XX вв., 1890–1914 гг.: (на материалах Костромской и Ярославской губерний) : автореф. дисс. канд. ист. наук. — Иваново, 1993. — 19 с.
18. Слінько Т. М. Конституційно-правовий статус об'єднань громадян в Україні / Т. М. Слінько, О. Кушніренко. — Х. : Арсис, 1998. — 176 с.
19. Лойко Л. І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність / Л. І. Лойко. — К. : Фоліант, 2005. — 633 с.
20. Кравчук В. М. Взаємовідносини громадських організацій і держави і умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти) / В. М. Кравчук: автореф. дис. канд. ист. наук. — К., 2008. — 20 с.
21. Тесліцький А. М. Класифікація громадських об'єднань в Україні / А. М. Тесліцький // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2011. — Вип. 559. Правознавство. — С. 44–47.
22. Степанский А. Общественные организации в России / А. Степанский // Открытая политика. — 1995. — № 5 (7). — С. 65–68.
23. Савчук В. Громадсько-наукові об'єднання: процедури типологізації / В. Савчук // Ейдос. — К., 2009. — Вип. 4. — С. 153–164

References

1. Bakumenko O. O. Gromadyanske suspilstvo v Rosijskij imperiji mezhi XIX–XX st.: uyavlennya i realnist / O. O. Bakumenko, G. Yu. Vasylyev // «Vestnyk» NTU «ХПУ»: Aktualni problemy rozvytku ukraïnskogo suspilstva. — X., 2011. — № 30. — S. 39–43.
2. Xefner L. V poyskax grazhdanskogo obshhestva v samoderzhavnoj Rossyy / L. Xefner // Grazhdanskaya ydentychnost y sfera. — M., 2007. — S. 35–60; Xefner L. «Xram prazdnosty»: assotsyacyu y kluby gorodskyx elyt v Rossyy (na materyalax Kazany: 1860–1914 gg.) / L. Xefner // Ocherky gorodskogo byta dorevoljucy onnogo Povolzhya. — Ulyanovsk, 2000. — S. 468–526.
3. Kymbell E. Russkoe grazhdanskoe obshhestvo y politycheskij kryzy v epoxu velykix reform, 1859–1863 gg. / E. Kymbell // Velykye reformy v Rossyy, 1856–1874. — M., 1992. — S. 260–279.

4. Bredly D. Obshhestvennye organizatsii y razvitiye grazhdanskogo obshchestva v Rossii / D. Bredly // http://ecsocman.hse.ru/data/944/896/1217/008_Dzhozef_BREDLI.pdf
5. Myronov B. M. Dobrovolnye assotsiatsii y grazhdanskoe obshchestvo v pozdneimperijskoj Rossii / B. M. Myronov // Zhurnal sotsiologii y sotsialnoj antropologii. — 2008. — T. XI, № 1. — S. 164-176.
6. Spravochnaya kniga ob obshhestvax y soyuзах / sost. V. Y. Charnoluskiy. — S.Pb. : tip. B. M. Volfa, 1912. — 157 s.
7. Korzhynina T. P. O komplektovanii gosudarstvennykh arxivov SSSR materialami obshhestvennykh organizatsij / T. P. Korzhynina // Sovetskiye arkhivy. — 1973. — № 4. — S.35-37.
8. Stepan'skiy A. Obshhestvennye organizatsii v Rossii / A. Stepan'skiy // Otkrytaya polityka. — 1995. — № 5 (7). — S. 65-68.
9. Obshchestvo // <http://www.vehi.net/brokgauz/>
10. Spravochnaya kniga ob obshhestvax y soyuзах / sost. V. Y. Charnoluskiy. — S.Pb. : tip. B. M. Volfa, 1912. — 157 s.
11. Korzhynina T. P. O komplektovanii gosudarstvennykh arxivov SSSR materialami obshhestvennykh organizatsij / T. P. Korzhynina // Sovetskiye arkhivy. — 1973. — № 4. — S. 35-37.
12. Lejkina-Svirskaya V. R. Russkaya yntelligentsiya v 1900–1917 gg. / V. R. Lejkina-Svirskaya. — M. : Mysl, 1981. — 285 s.
13. Soboleva O. Yu. Regionalnye legalnye obshchestvennye organizatsii na rubezhe XIX — XX vv., 1890–1914 gg.: (na materialakh Kostromskoj y Yaroslavskoj gubernij) : avtoref. dyss. kand. yst. nauk. — Yvanovo, 1993. — 19 s.
14. Dobrynina A. M. Nepolitycheskiye obshchestvennye organizatsii Vladymirskoj gubernii v 1860x — fevrale 1917 gg.: dyss. kand. yst. nauk. — Yvanovo, 2000. — 29 s.
15. Tumanova A. S. Obshchestvennye organizatsii kak model samoorganizatsii rossijskogo obshchestva v nachale XX veka. Tipologiya dobrovolnykh obshchestv, ykh vliyaniye na sotsialno-kulturnuyu sredu y` samosoznaniye naseleniya / A.S. Tumanova // Samoorganizatsiya rossijskoj obshchestvennosti v poslednej tretyi XVIII — nachale XX vv. — M., 2011. — S. 217–264.
16. Gul'yan A. B. Problema klassifikatsii obshchestvennykh organizatsij v dorevolucionnoj Rossii / A. B. Gul'yan // Ystoriya y sovremennost. — 2013. — № 3. — S. 153–159.
17. Soboleva O. Yu. Regionalnye legalnye obshchestvennye organizatsii na rubezhe XIX–XX vv., 1890–1914 gg.: (na materialakh Kostromskoj y Yaroslavskoj gubernij) : avtoref. dyss. kand. yst. nauk. — Yvanovo, 1993. — 19 s.
18. Slinko T. M. Konstytucijno-pravovij status obyednan gromadyan v Ukraini / T.M. Slynko, O. Kushnirenko. — X. : Arsiv, 1998. — 176 s.
19. Lojko L. I. Gromad'skiy organizatsijnyy etnichnyy menshyj Ukrainy: pryroda, legitymnist', diyalnist' / L. I. Lojko. — K. : Foliant, 2005. — 633 s.
20. Kravchuk V. M. Vzayemovidnosyny gromad'skykh organizatsij i derzhavy i umovax formuvannya gromadyanskogo suspilstva v Ukraini (teoretyko-pravovi aspekty) / V. M. Kravchuk: avtoref. dys. kand. yst. nauk. — K., 2008. — 20 s.

21. Tesliczkij A. M. Kласyfikaciya gromadskyx obyednan v Ukrayini / A. M. Tesliczkij // Naukovyj visnyk Chernivetszkogo universytetu. — 2011. — Vyp. 559. Pravoznavstvo. — S. 44–47.
22. Stepanskij A. Obshhestvennye organizatsyy v Rossyy / A. Stepanskij // Otkrytaya polityka. — 1995. — № 5 (7).
23. Savchuk V. Gromadsko-naukovi obyednannya: procedury typologizatsiyi / V. Savchuk // Ejdos. — K., 2009. — Vyp. 4. — S. 153–154.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2014 р.

О. Сылка

Сельские статутные объединения в Украине в конце XIX — начале XX вв.: термины и вопросы классификации

В статье анализируются подходы, которые применяются к изучению термина «общество/уставное объединение», как необходимой составляющей гражданского общества Украины в период конца XIX — начала XX вв., а также существующие классификационные схемы этих обществ. Утверждается, что общественные объединения являются частью гражданского общества. Подобные объединения, которые существовали на сельском административно-территориальном уровне тоже относятся автором к общей системе общественного уставного движения Российской империи. Констатируется, что в современной украинской историографии отсутствует полная классификация подобного движения.

Ключевые слова: концепт «общественное объединение», классификация, сельские общественные уставные организации, сельские отделения общероссийских организаций.

O. Sylka

Rural public charter association in Ukraine late XIX — early XX century: concept and the classification

Abstract. This article analyzes the approaches that apply to the definition of «company» as a necessary component of civil society in Ukraine late XIX — early XX century and existing classification schemes, which fall into a village society. It is alleged that the associations are part of civil society. Rural societies were part of the overall system of public associations of the Russian Empire. In modern Ukrainian historiography is no complete classification of public organizations of Ukraine, which operated in the late XIX — early XX century.

Keywords: concept of «public company», classification, rural public charter associations, rural centers -wide companies.